

Völundarbús

VETURLIÐI ÓSKARSSON

1 Inledning

Flera isländska texter från 1300- till 1700-talet behandlar eller hänvisar till det från den antika litteraturen väl kända fenomenet *labyrint*.¹ Detta görs med såväl text som bilder. Redan i de äldsta beläggen används ett särskilt isländskt ord om detta, *völundarbús*, med syftning på mästersmeden Völundur i eddadikten Völundarkviða (Völundskvædet).² Han beskrivs i en prosainledning till dikten som ”hagastr maðr, svá at menn viti, í fornum sögum” (*Eddukvæði* I: 429), dvs. ’den mest hantverksskicklige man som man känner till i forna berättelser’. Detta ord har sedan använts i isländskan för labyrint i alla ordets betydelser, direkta såväl som symboliska. I betydelsen ’en byggnad med många slingrande gångar av så invecklad art att man har svårt att finna vägen ut ur den’ (SAOB, *labyrint* bet. 1) förekommer ordet i texter från tidigt 1300-tal. I en utvidgad metaforisk betydelse (SAOB bet. 2, ”utvidgad l. bildl. anv., om plats l. anläggning l. föremål som mer l. mindre påminner om en labyrint”, med exempel som dock alla syftar på fysiska föremål), ser man ordet t.ex. i en uppbygglig skrift från 1630 (Þórunn Sigurðardóttir 2004), där livet jämförs med en labyrint. I betydelsen ’ett organ i innerörat’ (SAOB bet. 3), vilket är en bildlig medicinsk-terminologisk betydelse, finns ordet först, som det synes, i en översättning av en handbok om fysik från 1852. Översättaren var en ung präst. Många språkliga nybildningar

¹ Jag tackar de två anonyma granskarna för deras noggranna och värdefulla synpunkter och kommentarer.

² Namnet på dikten, personen i dikten och det fornisländska ordet för labyrint skrivs i det följande med bokstaven ’q’ enligt konventionell stavning, även exempel på orden i eftermedeltida handskrifter. Nyisländska exempel (efter 1540) stavas med ’ö’.

(neologismer) finns i boken och *völundarbús* är kanske en av dem. Och i en rent abstrakt bildlig betydelse, 'en situation, problem, system, framställning etc. som det är svårt att få reda/klarhet i, eller komma till rätta med' (SAOB bet. 4), finns ordet redan omkring eller strax före mitten av 1300-talet, i den religiösa dikten Lilja. Det grekisk-latinska ordet *λαβύρινθος* ("labyrinthos") har däremot aldrig fått fotfäste i språket, och såvitt jag vet finns det inga kända exempel på det som ett lånord i isländska texter.³ Namnet *Völundr* används också tidigt som appellativ i betydelsen 'skicklig smed', utan något specifikt litterärt sammanhang eller hänvisning till berättelsen i den poetiska eddan, och det kan användas som sådant även i dag i isländskan, eventuellt med en litet litterär eller lärd klang.

Det finns två typer av fornisländska texter som handlar om labyrintens ursprung. Den första huvudtypen (K) finns som ett självständigt avsnitt i en riddarsaga från 1300-talet (Kiralax saga) medan den andra huvudtypen, som är en självständig text, finns i två likartade varianter (A, B) i flera handskrifter från 1500–1700-talen. Alla versioner av de två huvudtyperna är kortfattade, på ca 325–480 ord. *Völundarbús* nämns också i en kommentar om den mytiska varelsen *Minocentaur* i bibelöversättningen Stjórn från 1300-talet, och ordet förekommer även utan kontext.

Huvudsyftet med denna artikel är att ge ut den hittills opublicerade B-varianten av den andra huvudtypen och göra det möjligt att jämföra den med A-varianten och båda dessa med K-versionen. För att uppnå detta syfte trycks en representant för text A och en för text B med varianter från andra handskrifter och en inledande beskrivning av varje handskrift som texterna återfinns i. Till sist trycks K-texten, tagen efter en tidigare utgåva. Dessutom ingår en svensk översättning av varje text. I samband med detta har en inledande översikt sammanställts över användningen av orden *völundr* och *völundarbús* i fornisländska texter, för att samtidigt sätta in ämnet i ett sammanhang för läsaren som eventuellt varken känner till texterna eller bruket av dessa ord i isländskan.

Den viktigaste diskussionen om labyrinter (*völundarbús*) i fornisländska texter finns i två artiklar av Robert Cook (1982) och Rudolf Simek (1993). Speciellt Simeks arbete är innehållsrikt och en del av det som tas upp i föreliggande uppsats finns i hans artikel, även om sammanhanget kan vara

³ Ett lånord i isländskan med ursprung i *labyrint* (eller andra möjliga liknande ordformer) finns varken i *Ordbog over det norrøne prosasprog* (ONP) eller i *Rímálsöfn Orðabókar Háskólans* (OH) och inte heller i den stora historiska databasen *Icelandic Parsed Historical Corpus*. Som ett främmande ord förekommer *labyrintho* (dativ) i bibelöversättningen Stjórn, jfr avsn. 3.1 nedan.

annorlunda. *Völundarhús* nämns på flera ställen i handböcker och artiklar, men Simeks och Cooks redogörelser är de mest omfattande. I synnerhet är Simeks placering av *völundarhús* i ett utländskt sammanhang bra och tydlig, och det räcker med att här hänvisa till hans artikel för ytterligare information om det (jfr även fotnot 22 i slutet av denna artikel).

Artikeln är disponerad på följande sätt: Efter denna inledning ger kapitel 2 en översikt över kända exempel på ordet *völundr* i appellativ funktion i fornisländskan. I kapitel 3 och dess underavsnitt redogörs för exempel på ordet *völundarhús* och berättelserna om labyrintens uppkomst och de handskrifter i vilka texterna finns bevarade. Kapitel 4 innehåller en textkritisk utgåva av A- och B-texterna tillsammans med översättningar och K-texten för jämförelse. I kapitel 5 finns en avslutande diskussion.

2 Ordet *völundr* som appellativ

Isl. *völundarhús* 'labyrint' har som redan nämnts fått sitt namn efter mästersonen Völundr i dikten *Völundarkviða* – eller snarare från appellativet *völundr*, som sekundärt härrör från personnamnet i betydelsen 'skicklig smed, skicklig hantverkare'. Det äldsta exemplet på att namnet används i denna sekundära funktion finns i en mycket gammal isländsk-latinsk ordlista i handskriften AM 249 1 fol. som är daterad till omkring 1190.⁴ (Se fig. 1.) Där står på fol. 4v ordet *volundr* som i listan översätts med *Dedalus* (Guðmundur Þorláksson 1884: 87).⁵

Daidalos, ordlistans *Dedalus*, var en mycket skicklig hantverkare och smed i grekisk mytologi. Enligt den romerske författaren Plinius den äldre († 79 e. Kr.) har han bl.a. upfunnit sågen, handborren, lodlinjen och yxan. Han är dock mest känd för att ha smitt vingarna till sin son Ikaros, som flög för nära solen och föll till sin död, samt för att ha byggt en labyrint åt kung Minos på Kreta för att hålla inne monstret Minotauros, en halv tjur

⁴ Datering av handskrifter är enligt *Ordbog over det norrøne prosasprog* (ONP), Kälund (1894) och *Skrár Landsbókasafns*.

⁵ Det är inte säkert att det här gäller en egentlig översättning. Det kan även vara så att Völundr enbart ska motsvara Daidalos. Om det kan ingenting sägas med säkerhet. Det kan dock nämnas att något liknande finns i en fornhögtysk ordlista från början av 800-talet, där *Dedalus* återges eller 'översätts' med ordet *smaidar*, dvs 'smed' (Seebold 2008: 773; se även Diefenbach 1857: 169).

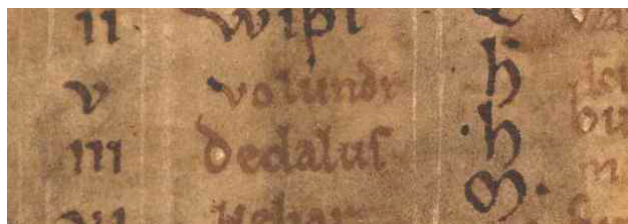

Fig. 1. AM 249 I fol., 4v. (Foto: Handrit.is.)

och en halv man, avkomman till drottningen och en tjur.⁶ Denna berättelse återspeglas i isländska texter från 1300–1700-talen som diskuteras i nästa avsnitt.

Lexicon poeticum (1931) nämner tre exempel från den forna diktningen på att *völundr* används som appellativ i betydelsen 'smed, konstnär'. Det första gäller strof 7 i eddadikten Hamðismál (Hamdesmål): "Þœkr⁷ váru þínar | inar bláhvítu | ofnar vólundum, | flutu i vers dreyra" (*Eddukvæði* II: 408), Hamdes ord till sin moder Gudrun. Detta översätter Lars Lönnroth i sin nyöversättning av eddadikterna (2016: 442) med: "Dina blåvita bäddöverkast, mästerligt vävda, flöt i din mans blod". Han ansluter sig i det till den allmänna tolkningen, jfr *Eddukvæði* II, a.st., där "ofnar vólundum" förklaras som 'vävda av hantverksmässigt skickliga personer, jämförbara med snickaren Völund' ("ofnar af hagleiksmönnum, sambærilegum við Völund smið"). I handskriften (Codex Regius, fol. 45r) skrivs ordets andra vokal emellertid med 'o': "þœcr voro þ. i. b. h. [dvs "þínar inar bla hvítu", jfr sid. 38 nedan] ofnar vólondom flýtu i vers dreyra" (Vésteinn Ólason & Guðvarður Már Gunnlaugsson 2001: 268), och bl.a. det har fått en känd forskare, Jón Helgason (1967: 104), att starkt betvivla att denna ordform representerar ordet *völundr*. Han menar till och med att det är uteslutet att detta kan vara dativ plural av ordet: 'vólondum' är obegripligt; det är inte möjligt att man ska förstå detta som namnet på smeden Völund, för det första för att han inte var vävare, för det andra för att hans namn inte stavas med *o* i andra stavelsen och för det tredje för att det inte är möjligt att säga att en vävnad är *ofinn e-m* [dativ] i betydelsen 'vävd av ngn'.⁸ Som von See et al. (2012: 884) har påpekat finns namnet emellertid skrivet "volond"

⁶ Se t.ex. *Pliny's Natural History* (1949–1954), kap. LVI; jfr även Nedoma (2005: 179).

⁷ Ordet *bók* betyder här 'sängöverkast/duk med bildvävning eller broderi', jfr. *Eddukvæði* II, 408.

⁸ "vólondum [sic] er óskiljandi; það kemur ekki til mála að leita hér nafnsins á Völundi smið, í fyrsta lagi af því að hann var enginn vefari, í öðru lagi af því að nafn hans er ekki stafsett með

(ack.) med 'o' i andra stavelsen i Þiðreks saga af Bern (Bertelsen 1905–1911, I: 105), i en norsk handskrift från slutet av 1200-talet (jfr fotnot 12 nedan): "Niðvngnr konongr sitr nv isino riki oc með hanom Velent hinn agæti smiðr er væringiar kalla volond", dvs. 'kung Nidung sitter nu i sitt rike och med honom Velent, den utmärkte hantverkaren som väringarna kallar Völund'. Samma forskare hävdar också (om än utan resonemang eller stödande exempel) att betydelsen 'vävd av ngn' inte är omöjlig. De drar slutsatsen att det är "unproblematisch, *vplond* als Schreibweise für *vplund* zu betrachten" (See et al. 2012: 884). Det kan påpekas att ordet i strofen i Hamðismál uppbar allitteration, *vplundum* – *vers dreyra*, vilket ger stöd till att ett ord som börjar på *v* är ursprungligt.

Hamðismál in fornu 'de forna Hamdesmål', som dikten kallas (eller snarare beskrivs) i handskriften ("Þetta eru kplluð Hamðismál in fornu", *Eddukvæði* II: 413), finns endast bevarad i Codex Regius av eddadikterna, GKS 2365 4to, som är nedtecknad omkring 1270. Dikten har länge ansetts vara bland de äldsta eddadikterna (se *Eddukvæði* II: 162, 165–166 och diskussion där). Bl.a. har den proportionellt sett fler exempel än många andra eddadikter på fyllnadspartikeln *um/of*, som anses vara ett tydligt arkaiskt drag, och placering av det finita verbet i satsens slutställning är också förhållandevis vanligare i Hamðismál än i flera andra eddadikter. Detta anser Haukur Þorgeirsson (2012) i sin undersökning av ordföljd i eddadikterna återspeglar "a remnant of the Proto-Norse word order" (s. 233, jfr tabell s. 255; samt tabell på s. 264 om *um/of*).⁹

Om ordformen "vplondom" således är ursprunglig i denna gamla dikt, och om den står för dativ pluralis *vplundum* och syftar på mästersedden *Vplundr*, då tyder det på att namnet redan på 800- eller 900-talet hade börjat användas i en överförd, appellativ funktion. Det får visserligen inte stöd av andra exempel eftersom denna användning av namnet annars förekommer först omkring år 1200 och dessutom inte är särskilt vanlig. Ett sådant scenario är dock vanligt i den tidiga poetiska korpusen, som inte är stor, och det har därmed mest med källäget att göra. En möjlighet är naturligtvis den att *vplundum* (eller kanske halva eller hela strof 7 i Hamðismál) är ett ungt tillägg i dikten, men om så är fallet går det givetvis inte

⁹ *o*-i i annarri samstöfu, og i þriðja lagi af því að ekki er unnt að segja að vefnaður sé *ofinn e-m* í merkingunni 'ofinn af e-m'."

⁹ I en masteruppsats vid Islands universitet (Kristín Arna Hauksdóttir 2018) har äldre forskares argument för diktens ålder granskats och språkvetenskapliga och metrisk metoderna använts för att närmare utvärdera dess troliga tillkomsttid. Slutsatsen är att den rimligen tillhör de äldre eddadikterna, de som tros kunna vara från 800- eller 900-talet.

att avgöra om det är från 800–900-talen eller till och med så ungt som från handskriftens tid, omkring 1270. Det kan påpekas att andra halvan av strof 4 i eddadikten Guðrúnarhvöt (Gudruns maning), som är nästa dikt före Hamðismál i Codex Regius, är misstänkt lik strof 7 i Hamðismál: ”böekr váru þínar | inar bláhvítu | roðnar í vers dreyra, | fólgnar í valblóði” (Eddukvæði II: 403, Codex Regius fol. 44r), ung. ’dina blåvita bäddöverkast var färgade i din mans blod, täckta av slagfältets blod’ – enligt dikten just Hamdes ord till sin moder på samma sätt som i Hamðismál. Orden som skrivs förkortade i Hamðismál, ”þínar inar bla hvító”, är här oförkortade, ”þínar enar blá | hvító” (Vésteinn Ólason & Guðvarður Már Gunnlaugsson 2001: 264). Om detta har någon betydelse i fråga om förhållandet mellan dikterna eller stroforna är svårt – egentligen omöjligt – att säga, men åtminstone har Codex Regius skrivare tillåtit sig att förkorta orden andra gången de förekommer, vare sig detta är skrivarens eget påfund eller ej. Även om det är frestande att betrakta förekomsten av *völundr* i Hamðismál som ett exempel på att namnet kunde användas som appellativ redan i de äldsta eddadikterna, kanske på 800–900-talen, måste det läggas åt sidan och i alla fall inte med full säkerhet anses kunna påvisa detta.

Det andra exemplet som nämns i *Lexicon poeticum* finns i en dikt av Snorri Sturluson som citeras i kungasagan Hákonar saga Hákonarsonar. I sagan kan man läsa att en av kung Hákons närmaste rådgivare, Gautr Jónsson, ska ha försvårat förhållandet mellan kungen och hertig Skúli Bárðarson. Vid en fest hos hertigen vintern 1238, där Snorri var bland gästerna, frågade hertigen honom om det stämde att guden Óðinn hade kallats *Gautr* med ett annat namn. När Snorri bekräftade detta bad hertigen honom om att skriva en dikt, ’och säg, hur mycket denne [man] liknar den där’ (”ok seg hversu mjök þessi líkisk þeim”). Snorri framförde sedan en dikt där han kallar Gautr/Óðinn för ”völundr rómu”, egentligen ’slagets’ (”rómu”) huvudsmed’, alltså krigsherre. Snorri tycks sålunda ha kunnat använda *völundr* som appellativ vid en fest i Norge strax före mitten av 1200-talet, om vi tillåter oss att tro på denna berättelse. Åtminstone kunde Sturla Þórðarson, Snorris brorson och sagans författare, använda namnet på det sätt (jfr Þorleifur Hauksson et al. 2013, I: XXXI, XLVI; II: 42–43, strofen).

Det sista exemplet som nämns i *Lexicon poeticum* om att *völundr* används appellativt i den forna diktningen förekommer i 1200-talsdikten Merlínus spá av den isländska munken Gunnlaugr Leifsson († 1218). Tidigt i dikten (strof 6) sägs det att en härförare förbereder sig för att bygga ett starkt torn och samlar dit många byggmästare. I nästa strof (7) nämns sedan *spakir völundar* ’kunniga smeder’ som kommer till byggarbetet: ”Kómu til

smíðar | spakir vólundar” (Poole 2017: 52). Merlínús spá är en fri tolkning av innehållet i Geoffrey of Monmouths *Historia Regum Britannie*, 7:e boken.¹⁰ Också detta exempel ger stöd för att ordet kunde användas som appellativ (möjligen med en anspelning på eddans *Völundr*) på 1200-talet.

I åtminstone tre prosatexter från 1200- och 1300-talen förekommer formuleringen *völundr at hagleik*, dvs. ’völund i fråga om skicklighet’, först i sagan om den helgonlika isländska 1200-talshövdingen Hrafn Sveinbjarnarson, som antas vara skriven mellan 1230 och 1250 (jfr Úlfar Bragason 1988): ”[Hrafn] var volundur¹¹ at hagleik bædi at tre ok at jarni” (Loth 1960: 183), ’Hrafn var skicklig som en *völund* med både trä och järn’. Samma formulering finns i Þiðreks saga af Bern, som genremässigt hör till de fornvästnordiska riddarsagorna och som tros vara översatt från tyska eller sammansatt efter tyska berättelser. Sagan dateras till första hälften av 1200-talet, troligen nära 1250.¹² Där finns en kort beskrivning av mästersedden Velent (jfr ovan) som är så känd för sina kostbarheter att den som har tillverkat ett föremål som är skickligare gjort än andra föremål sägs vara en ’völund’ i fråga om skicklighet: ”sa er volvndr at hagleic” (Bertelsen 1905–1911, I: 106). Liknande står att läsa senare i sagan: ”Viðga var sven velenz þess er væringiar kalla volvnd firir hagleics sakar” (360), ’Viðga var son till Velent, den som väringarna kallar *völund* på grund av hans skicklighet’. Två gånger till sägs det att väringarna kallar Velent för *völund*, i exemplet som nämndes ovan (”Velent ... er væringiar kalla volond”) och i en rubrik på samma sida i handskriften: ”her fær velent volundar namn af væringiom”, ’här får Velent Völunds-namnet av väringarna’ (105). – Det kan nämnas att samma mästersmed är en av huvudpersonerna i den svenska Didriks saga av Bern (kap. 55–78). Även där är han den bäste smed som man känner till, ”han war then beszta smid ther man wiste tha at segia aff” (Hyltén-Cavallius 1850–1854: 41), men ingen syftning finns till eddans *Völundr*.¹³ – Den tredje isländske prosatexten som har denna formulering är fornaldrsagan Hrólfs saga kraka som oftast anses vara från 1300-talet, men

¹⁰ Merlínús spá ingår i den forna isländsk/norska översättningen av *Historia Regum Britannie* (isl. *Breta sögur*). Se Poole (2017).

¹¹ Sålunda i sagans A-redaktion, medan sagans andra redaktion, B, har *vanlyndr*, *vannlyndr* (eller *vonnlyndr*) som inte ger någon riktig mening (Hasle 1967: 3).

¹² Forskare är inte helt överens om åldern på *Þiðreks saga* eller om den skrevs i Norge eller på Island. Se Bertelsen (1905–1911: LIV–LVI); Andersson (1986: 348 ff.). Handskriften Holm. perg. 4 fol., sagans enda pergamenthandskrift, är norsk, från ca 1275–1300.

¹³ Även i den så kallade Prosaiska krönikan förekommer en viss ”Veland smed” som sägs vara en avkomling till Erik första götakonung (Klemming 1868–1881, s. 223). Jag tackar Noa Håkansson för att ha gjort mig uppmärksam på denna omständighet.

som kan vara något äldre eller yngre (jfr Ármann Jakobsson 1999: 140): "Fródi k(ongur) atti tuo smídi er vǫlundar voru að hagleik", 'kung Fróði hade två hantverkare som var lika skickliga som en *vǫlund*' (Slay 1960: 13).¹⁴

En ytterligare sökning på *vǫlundr* (*vǫlund(u)r*) i forntida isländska texter har inte gett resultat och ordet förekommer t.ex. inte alls, varken som appellativ eller personnamn, i textkorpuserna *Fornrit* (*Saga Corpus*) som är tillgänglig på Stofnun Árna Magnússonar:s hemsida och som innehåller alla islänningasagorna (46 sagor) samt *Heimskringla*, *Landnámabók* och *Sturlunga saga*.

Ordet *vǫlundur* i appellativ funktion finns inte registrerat i *Orðabók Háskólans samlingar* (OH), som täcker isländskt ordförråd från 1540 till modern tid, förrän i texter från slutet av 1700-talet och senare. Det äldsta exemplet finns i upplysningstidskriften *Rit þess Islenska Lærdóms-Lista Felags*, band 9 (1788), s. 246, i en uppsats om intelligens, översatt från tyska: "Þessa verða menn hvergi svo vel áskynia, sem hiá hinum eptirbreytandi vǫlundum eða þjóðhögum", 'man ser detta ingenstans så tydligt som hos de exemplariska *vǫlundar* eller *þjóðhagar*' (*þjóðhagi*: 'skicklig, praktisk och konstnärlig människa'), vilket översätter tyskans "Man wird dieses nirgend fo gewahr, wie bey den nachahmenden Künftlern" (Garve 1779: 26). Ordet har dock knappast försvunnit från användning mellan fornspråket och yngre isländska; bl.a. exemplen på sammansättningen *vǫlundarhús* i texter från perioden 1500–1700 stödjer det (se nästa avsnitt).

3 *Vǫlundarhús* och berättelser om labyrintens ursprung

De första exemplen på sammansättningen *vǫlundarhús* i betydelsen 'labyrint' förekommer i texter från 1300-talet. I sin användning syftar ordet, direkt eller indirekt, på berättelsen om labyrintens ursprung som den finns i den antika litteraturen och återspeglar en redan existerande användning av namnet *Vǫlundr* i appellativ funktion. Ordet har dock en begränsad spridning i äldre texter och förekommer således inte i islänningasagorna, *Heimskringla*, *Landnámabók* eller *Sturlunga saga* (jfr *Fornrit/Saga Corpus*).

¹⁴ Hrafns sagas B-redaktion och Hrólfss saga kraka finns båda uteslutande bevarade i unga pappershandskrifter och förekomsten av ordet i dem bör betraktas i ljuset av det.

3.1 *Völundarhús* i Stjórn

Det äldsta kända exemplet på ordet *völundarhús* finns i bibelöversättningen och -kommentaren Stjórn, den del som går under namnet Stjórn I och som troligen är från ca 1300–1320 (Astås 2009: xix, cxiii). Texten finns i avskrifter, främst i handskrifterna AM 226 fol. från ca 1360–1370 och AM 227 fol. från ca 1350. Det är inte känt om översättningen gjordes på Island eller i Norge (Kleivane 2018: 136–137), men alla de viktigaste Stjórn-handskrifterna, inklusive båda de ovan nämnda, är isländska.

Här nämns *völundarhús* i en text som handlar om Europa och som är ett tillägg i Första Moseboken. Materialet har sina rötter i det encyklopediska verket *Etymologiae* av Isidor av Sevilla († 636 e. Kr.; se exempelvis Simek 1993: 324). I en diskussion om stadsstaten Thessalonica i Grekland nämns tre monster, *Onocentaurus*, som är en blandning av människa och åsna, *Ypocentaurus*, som är en blandning av människa och häst, och *Mino-centaurus*, som har fått sitt namn

af manni ok gridungi. fyrir þa sauk at hann se sua uorðinn sem allt saman graðungr ok maðr. huilikt dyr er hinir fyrri menn sógu i sinum skröksögum inni byrgt i laborintho. huert er sumir menn kalla [kølluðu] Völundar hús.

(*Stjorn* 1862: 85 (AM 226 fol.); jfr *Stjorn* 2009: 127 (AM 227 fol.))

'av människa och tjur, på grund av att han har blivit både tjur och människa, ett djur som de gamla sade i sina lögnberättelser att fanns gömt inuti laborintho, vilket vissa män kallar/kallade *völundarhús*'.

Texten säger att 'vissa män' ("sumir menn") kallar (eller kallade, sål. i AM 226 fol., *kølluðu*) fenomenet *labyrint* med detta namn. Detta är förmodligen en standardformulering men det är inte uteslutet att dessa ord kan förstås som att det var relativt kort sedan man började använda ordet.

3.2 *Völundarhús* i handskriften AM 732 b 4to

Ett annat exempel på ordet *völundarhús*, förmodligen ungefär lika gammalt som Stjórn-exemplet, finns i handskriften AM 732 b 4to, som är från 1300-talets första fjärdedel. Handskriften är ett fragment, nio blad med encyklopediska texter av olika slag (Kålund 1894: 160–162; Kålund 1917–1918: 65, 66 fotnot). På fol. 7r är en ringformad bild av en labyrint med åtta ringar och i mitten av bilden står "völundar hús" (fig. 2). Inget i texten runt om har dock med bilden att göra och därför kan inte mycket mer sägas om

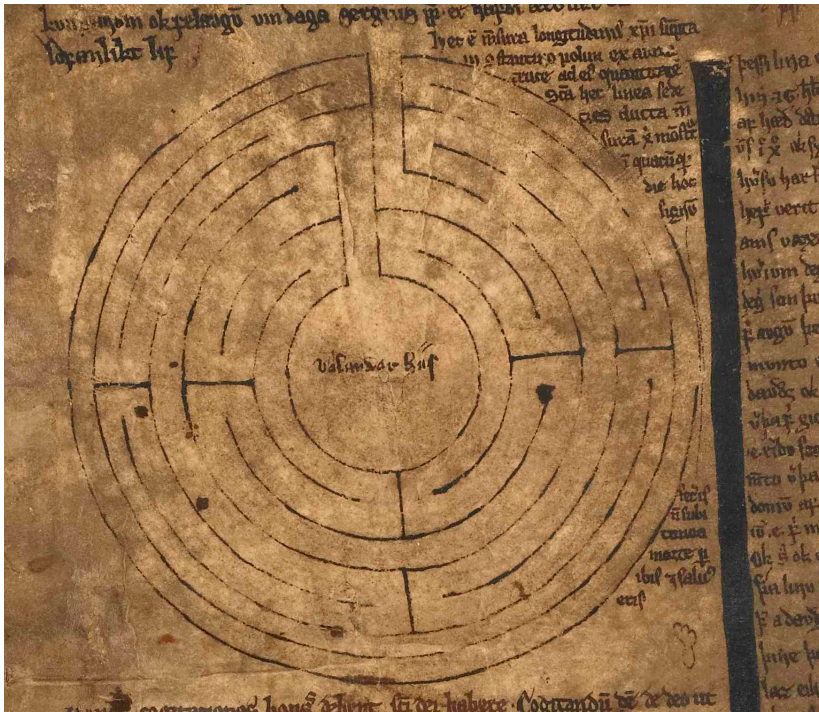

Fig. 2. AM 732 b 4to, fol. 7r. (Foto: Handrit.is.)

detta exempel. Filologen Konráð Gíslason (1846: CVI) var av den uppfattningen att ordet troligtvis hade skrivits in i bilden senare än på 1300-talet men varken Kålund i sin handskriftskatalog (1894) eller andra tycks dela denna uppfattning.

3.3 *Völundarhús* i dikten *Lilja*

Från mitten av 1300-talet, troligen före 1345, finns ett exempel på *völundarhús* i den religiösa dikten *Lilja*, som vanligtvis tillskrivs munken Eysteinn Ásgrímsson († 1360) i klostret i Þykkvabær på södra Island (jfr Chase 2007: 554–555). Ordet förekommer i slutet av 92:a strofen där vi får veta att om någon skulle försöka komponera en dikt om heliga Maria, 'skulle det vara som om en förvirrad man snubblade och vacklade, skrämmd och inklämd, från vägg till vägg och inte kunde komma ut ur labyrinten alls, även om han ville':

því er líkast, sem rasi eða reiki
 ráðlauss seggr at ýmsum veggjum
 fældr ok byrgðr, ok feti þó hvergi
 fúss í brott úr völundarhúsi.
 (Finnur Jónsson 1915: 414)

Bilden av den förvirrade, handfallne mannen ("råðlauss seggr") som här snubblar och vacklar hjälplöst mot olika väggar ("at ýmsum veggjum") och aldrig hittar ut, syftar utan tvekan på berättelsen om labyrinten och dess ursprung, jfr ovan, avsn. 2 och 3.1.¹⁵

3.4 Berättelsen om *völundarhús* i Kirialax saga

I riddarsagan Kirialax saga, som tros vara från 1300-talet (Kalinke & Mitchell 1985: 71), finns ett kort avsnitt (ca 480 ord) som berättar om labyrintens ursprung. (I fortsättningen kommer det att hänvisas till denna text som version K.) Kirialax saga finns bevarad (delvis fragmentariskt) i 14 handskrifter, de äldsta från 1400-talet och de yngsta från 1800-talet (se Kalinke & Mitchell 1985: 71). Sagan har getts ut textkritiskt av Kålund (1917). Labyrinttexten är dessutom tryckt av Simek (1993: 349–350, 350–351) tillsammans med en engelsk översättning, och Cook (1982: 308–309) återger textens innehåll och översätter den till engelska.

Tidigt i Kirialax saga läser vi om kungasonen Egias, son till kung Dagnus av Syrien, som har friat till en kungadotter. Innan han får gifta sig måste han först döda monstret *Honocentaurus* (jfr § 3.1, *Onocentaurus*), som är avkomma till en tjur och en trollkunnig kvinna (jfr Kålund 1917: XX–XXI). Berättelsen inleds med en anmärkning om att historian är 'ett besynnerligt äventyr' som finns att läsa i 'lärdra böcker' ("frædi-bokum"), och att även om berättelsen inte berör själva Kirialax saga så 'bör den berättas för intressets skull, även om vissa män tycker att den är otrolig' ("eitt æfintyr undarligt, ok þó at þat snerte ei þessa saugu, þa skal þó fyrri forvitnis sakir segja þan atburd, þó at nockurum monnum þicki hann otruligr vera", Kålund 1917: 10–11).

Med Egias på resan är snickaren Dydalos (dvs. mytologins Daidalos) som

¹⁵ Chase (2007: 667) kommenterar bildspråket följande: "While the extended metaphor in this st[rophe] is a conventional inexpressibility topos (it is impossible to praise Mary adequately), the formula *völundarhús* can also be regarded as an original designation of poetry. The poet's comments in the st[rophe]s that follow suggest that he regards the traditional skaldic st[rophe] as a labyrinth: it holds the delight of compressed symmetry, but can also be a confining trap (for both skald and hearer/reader), which frustrates movement forward."

nu bygger ett hus med konstiga 'vindlingar och utskott', "med undarligum krokum ok skotum" som det står i texten. Egias och hans följeslagare ordnar en fälla åt djuret, tar fläsk och smetar in det med blod och honung ("toku þeir flesk ok ridu á blodi ok hunangi") och släpar runt det i skogen där Honocentaurus var ("drogu um þan skog, sem Honocentaurus var i"). Djuret kände lukten av lockbetet ("kendi þefin af agninu") och sprang efter dem. Egias lyckas ta sig in i huset (dvs. labyrinten) och springer runt i 'vindlingarna' som Dydalos hade gjort ("Eggeas komzt med agnit i husit ok hleypur um þa kroka, sem i þvi voru gerdir") och slutligen upp på muren ("á muren upp") (Kålund 1917: 11–12). I citaten som står här inom parentes finns ord som även påträffas i en annan texttradition som behandlar labyrinter (A/B, se nedan), främst orden *krókar*, *skot*, *flesk*, *hunang*, *þefr*, *agn* och *múrr*.

I slutet av avsnittet står följande: "En þessa hus-mynd hafa menn hapt sidan pentada til minnis ok frægðar þeim er giordi, ok er sidan kallat Domus Dydali, þat kaullum vær Vaulundar hus" (Kålund 1917: 12), 'och sedan dess har denna bild av huset ritats till minne och berömmelse av den som gjorde [huset], och det har sedan dess hetat Domus Dydali, vi kallar det *völundarhús*'. En labyrintbild finns dock enbart med i två unga handskrifter,¹⁶ i Lbs. 633 fol. och BLAdd. 4859 fol., båda från kort före eller omkring år 1700 (jfr *Skrár Landsbókasafns* 1959: 18 och ONP).

I Lbs. 633 fol. finns labyrintavsnittet på s. 721–724. På s. 722 är en bild av "Homo centaurus" ('människo-kentaur'), ett klövdjur med en människas överkropp och ett huvud som liknar ett människohuvud men har en lång och kluven näsa (fig. 3). På s. 723 är dessutom en bild av en ringformad och prydligt tecknad labyrint, dock utan någon varelse eller något ord i mitten. Överst, bredvid denna bild till vänster, står "Domus Dedali" och till höger "Völunðar Hus" (fig. 4). Samma text och bilder finns i BLAdd. 4859 fol., 347r–v. Bilden av djuret ("Homocentaurus") är nästan exakt densamma som i Lbs. 633 fol. och bilden av labyrinten är mycket lik, med orden "Domus Dedali" och "Völunðar hws" till vänster respektive till höger om bilden. Texten är, med ett par mindre skillnader, densamma i båda handskrifterna och har samma gemensamma avvikelser från texten i Kålunds utgåva (1917). En av dessa avvikelser, ordet "Affrica", har i BLAdd. 4859 fol. lagts till i marginalen men är på sin plats i texten i Lbs. 633 fol.

Handskriften AM 395 fol. ("G", Kålund 1917), som också är från

¹⁶ Det har inte varit möjligt att få tillgång till handskriften Z 113.85 i Beinecke Library, Yale University (1800-talet, fragmentariskt) trots försök. – Handskriften NKS 1779 4to (1700-talets andra hälft) är en avskrift av AM 489 4to, som inte innehåller labyrinttexten och den har därför inte kontrollerats.

Fig. 3. Lbs. 633 fol., s. 722. (Foto: Handrit.is.)

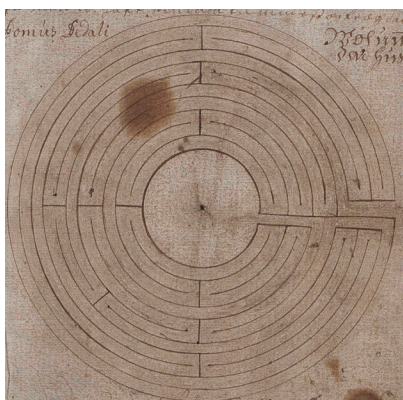

Fig. 4. Lbs. 633 fol., s. 723. (Foto: Handrit.is.)

1700-talet (1760–1766 enl. *Handrit.is*), kan vara en avskrift av Lbs. 633 fol. I AM 395 fol. finns tomma utrymmen för två bilder på samma ställen som i texten i Lbs. 633 fol., den ena ca 20 rader hög och den andra ca 14–15 rader, och texten är till och med uppställd på samma sätt som i Lbs. 633 fol. Ovanför det andra bildstället står "Domus Dedali" och "Waulundar hus", som i Lbs. 633 fol. och BLAdd. 4859 fol. Kålund (1917: v) uppger att AM 395 fol. är en 'systerhandskrift' till handskriften AM 532 4to ("D", 1690–1710), som i sin tur ska vara en avskrift av en okänd handskrift av samma typ som AM 589 a 4to ("A").

Eftersom K-texten inte är huvudämnet i denna artikel lämnar vi den åt sidan, men det är tydligt att en del återstår att göra när det gäller att förklara sambandet mellan handskrifterna i denna saga.

I isländska texter om labyrinten nämns smeden Daidalos (Dydalos, Dedalus) vid namn endast i K-versionen. En bild av en labyrint med en man med en tvåbladig yxa i mitten, som finns i en handskrift från slutet av 1700-talet som tillhör textversion B (Lbs. 624 4to, se § 3.5.2 nedan), syftar dock troligen just på Daidalos och berättelsen om honom.

3.5 Berättelser om *völundarhús* i yngre handskrifter

I sex yngre handskrifter från 1500- till 1700-talet finns en annan version av berättelsen om labyrinten. Texten i dessa handskrifter har tydligen ett gemensamt ursprung men faller dock i två klart åtskilda grupper som här kallas grupp A och grupp B, med tre handskrifter i varje grupp. Både

handskrift och respektive text kommer i det följande att förkortas med A1–3 respektive B1–3.

I grupp A har berättelsens kung Dagnus en son som heter Egeas, liksom i Kirialax saga. Till denna grupp hör handskrifterna AM 736 III 4to (A1), en 1500-talsavskrift efter en äldre handskrift; Lbs. 819 4to (A2) från ca 1780; och AM 611 f 4to (A3), från 1600-talet. I grupp B heter kung Dagnus son Jass (Jasz). Till denna grupp hör handskrifterna Lbs. 781 4to (B1), från 1759; Lbs. 624 4to (B2), från ca 1770; och ÍB 138 4to (B3), från ca 1759–1799. Det finns flera andra större och mindre skillnader mellan texten i A och B som framgår av textutgåvan i kapitel 4.

I fyra av handskrifterna följer en bild med texten. I A1 och B1 består den av en lejonliknande varelse i mitten av en labyrint, i B2 av en man med en yxa i mitten av en labyrint och i B3 slutligen av en blandning av ett klövdjur och en människa. I A2 och A3 finns hänvisningar till en bild som dock inte finns med. Bilderna har ett annat ursprung än de ovan nämnda bilderna i K-versionen, både vad gäller varelsens utformning och labyrintens struktur.

Det är något större inbördes skillnad mellan texten i B-handskrifterna än i A-handskrifterna (jfr varianterna i utgåvan nedan, kapitel 4). Lbs. 781 4to (B1) och ÍB 138 4to (B3) verkar dessutom vara mer besläktade med varandra än med Lbs. 624 4to (B2). Det händer dock att B2 liknar någon av de andra men inte båda.

Texten i A/B är tydligt relaterad till berättelsen i K. Sålunda förekommer orden *flesk*, *hunang*, *skot*, *krókar*, *þefr* med flera i denna version liksom i K, som nämndes ovan (§ 3.4). Skillnaderna mellan A/B och K är dock så stora att A/B respektive K bör betraktas som två självständiga (men inte helt oberoende) versioner, fristående från varandra vad gäller struktur, berättarperspektiv och berättelseform.

3.5.1 A-handskrifterna

1) Handskriften AM 736 III 4to (A1) är ett fragment av en större bok och innehåller ett antal encyklopediska texter. Enligt Stefán Karlsson (1970: 139) är den från omkring 1550 och *Ordbog over det norrøne prosasprog* i Köpenhamn (ONP) har samma datering. Texten är en avskrift av en äldre handskrift. Kålund (1884–1891: 195) ansåg AM 736 III 4to vara från 1400-talet, närmare bestämt andra halvan av århundradet (jfr även Kålund 1894: 165). Simek (1993: 324, 359 slutnot 2) daterar AM 736 III 4to till 1300-talet, men det är förmodligen labyrinttexten som han åsyftar även om det inte är tydligt uttryckt.

Texten om labyrinten, som förklarar fenomenets ursprung och betydelse,

Fig. 5. AM 736 III 4to, fol. 2v (A1). (Foto: onp.ku.dk.)

finns på fol. 2v–3r. Inbäddad i texten på fol. 2v är en bild som tillhör nästa encyklopediska text, på fol. 3r–3v i handskriften, en text som handlar om *hamingjubjól* 'lyckans hjul'. På fol. 2v (fig. 5) finns sedan en bild av labyrinten som lite förvirrande är inbäddad just i texten om *hamingjubjól*.¹⁷ I texten hänvisas till bilden med orden "þessarar figuru", 'denna bild', som syftar på labyrintbilden. Detta går igen i de två andra A-texterna (A2, A3), även om ingen bild återfinns där. Labyrinten har åtta ringar och i mitten av bilden finns en varelse som mest liknar ett lejon. Intill bilden står *Honocentaurus*.

Texten är med stor sannolikhet avsevärt äldre än handskriften. Nästan alla exempel på oförkortade ändelser ("kallat" 2v9, 3r9, "unnit" 2v19, "dyrit" 3r3, 3r11, "husit" 3r12) samt orden "at" (flera ställen) och "ok" (3r6) är skrivna med 't' resp. 'k' och endast ett exempel finns på ett skrivsätt som tyder på en yngre frikativ konsonant (ð) i stället för äldre klusil (t), nämligen i ordet "skotid", 3r14. Dessutom innehåller texten inte några yngre lånord eller

¹⁷ I handskriften ÍB 333 4to från omkring 1780 finns tre bilder av labyrinter tecknade av konstnären Sæmundur Hólm, en av dem efter bilden i AM 736 III 4to. Placeringen av bilden i texten om *hamingjubjól* har lett Sæmundur till att tillskriva den 'mästare Gallterus' (Galterus de Castellione, eller Walter de Châtillon, författaren till Alexanders saga) som nämns i den texten. Liknande gäller i handskriften Lbs. 624 4to (B2) vars skrivare tydligen har känt till texten i A1, och har haft denna förståelse av bilden och den omgivande texten när han skriver att 'Mästare Gaterius [sål.] gjorde (tecknade) först denna följande bild av en ring i böcker i samband med att han liknade lyckan vid en kvinna, den lycka som vänder sitt hjul och varje mans öde ...' (se varianterna till B-texten, fol. 101v, rad 10, i avsn. 4 nedan).

ord som inte finns i det äldsta skriftspråket. Oavsett handskriftens ålder är texten den äldsta av A/B-texterna.

Denna text har publicerats av Kålund (1884–1891: 196–197) och återigen i Simeks artikel (1993: 326 och 327, engelsk översättning). Cook (1982: 309–310) har en engelsk översättning av texten. I föreliggande artikel trycks den för tredje gången, nu med varianter och placerad i sammanhang med B-texten.

2) Handskriften Lbs. 819 4to (A2) är skriven ca 1780. Texten om labyrinten finns på fol. 94v–95v. Den börjar överst på sidan¹⁸ och är en direkt avskrift av A1, vilket framgår av rubriken, ”Af N° 736 i 4. membr:”. Detta bekräftar också av att skrivaren utelämnar ord på samma ställen som A1:s skrivare, t: ”(i) siria” (’i Syrien’) och að: ”(ad) koma” (’att komma’). Dessutom har skrivaren inte kunnat gissa rätt på ett par ord där det finns en skada i A1. Hänvisning görs till ’denna bild’, ”þessarar Figuru”, som i A1, men ingen bild ingår. Texten slutar längst ner på fol. 95v och på nästa sida finns texten om *hamingjubjól* ’lyckans hjul’, även den skriven av efter AM 736 III 4to.

3) Handskriften AM 611 f 4to (A3) är skriven på 1600-talet. Texten om *völundarhús* finns på s. 22–23. Ovanför labyrinttexten står rubriken ”eitt æfintyr”, ’ett äventyr’. Texten är till största delen identisk med den i A1, med några smärre skillnader som de flesta eller samtliga kan bero på oaktsamhet från skrivarens sida. På samma sätt som i A2 hänvisas det till ”þessarar eptir fylgjande figuru”, ’denna efterföljande bild’, även om ingen bild åtföljer texten i A3. Texten slutar på s. 23 i mitten av andra raden med ordet ”krokum” ’vindlingar’ (dat. plur.). Skrivaren har alltså stannat plötsligt, mitt i en rad.

3.5.2 B-handskrifterna

1) Handskriften Lbs. 781 4to (B1) är från 1759. Texten om labyrinten finns på fol. 101v, ”Eytt æfintyr af VolundarHüssinnz Býggýng”, ’ett äventyr om byggandet av labyrinten’, och på fol. 102r och 103r finns två labyrintbilder. Bilden på fol. 102r är ringformad med 16 ringar och har i mitten ett lejonliknande djur som vänder sig åt vänster (fig. 6). Ovanför bilden står orden ”Volundar Hüs”. Labyrinten på fol. 103r är däremot rektangulär, med

¹⁸ I den övre marginalen finns en hänvisning till den romerska poeten Ovidius och ett latinskt ordspråk som har sina rötter i Gesta Romanorum.

Fig. 6. Lbs. 781 4to, fol. 102r (B1).
(Foto: Handrit.is.)

Fig. 7. Lbs. 781 4to, fol. 103r (B1).
(Foto: Handrit.is.)

16 rutor och ett lejon i mitten, vänt åt vänster (fig. 7). Ovanför denna bild står överskriften "Volundar Hused".

Hela handskriften har getts ut av Örn Hrafnkelsson (2004) och texten om labyrinten nämns också i en artikel av Þórgunnur Snædal (2011: 71).

2) Handskriften Lbs. 624 4to (B2) är skriven ca 1770. Texten om labyrinten börjar längst ner på s. 227 och slutar överst på s. 230. Överskriften är "Her Byriast Prologus hringsins Hamingunnar. er kallast waulundar hws", 'här börjar prologen om lyckans hjul som kallas labyrint', vilket tydligen på något sätt syftar på texten i A1, där just texten om *hamingjubjól* följer texten om labyrinten, jfr ovan. Det mesta av s. 229 upptas av en ringformad labyrint med åtta ringar som i mitten har en bild av en man med tvåbladig yxa – antagligen Daidalos som i forna texter sägs bl.a. ha uppfunnit yxan (fig. 8; jfr § 2).

3) Handskriften ÍB 138 4to (B3) är daterad till andra hälften av 1700-talet. På fol. 109r är en bild med överskriften "Volundar Hused" (fig. 9, sid. 51), liksom på den ena av bilderna i Lbs. 781 4to (B1; fig. 7). Bilden är rektangulär och fyller hela sidan. I mitten av bilden finns en varelse, något slags blandning av ett upprätt klövdjur och möjligen en människa som vänder sig åt vänster i bilden. Bredvid varelsen, till höger i bilden, står ordet "Homocentærus" (vertikalt). På fol. 109v är sedan texten "Eitt æfintýr um VølundarHússins Bigging", 'ett äventyr om byggandet av labyrinten', mycket lik texten i B1.

Fig. 8. Lbs. 624 4to, s. 229 (B2). (Foto: Författaren med tillstånd av Landsbókasafn Íslands.)

4 Utgåvan

Här nedan trycks representanter för A- och B-texterna, A1 (AM 736 III 4to) med varianter från A2 (Lbs. 819 4to) och A3 (AM 611 f 4to) och B1 (Lbs. 781 4to) med varianter från B2 (Lbs. 624 4to) och B3 (ÍB 138 4to). En översättning till svenska följer varje text. Efter A/B-texterna trycks för jämförelse den del av texten i Kirialax saga som innehållsmässigt kan jämföras med den i A/B, även den med en översättning till svenska.

Utgivningsprinciper, båda texter: Högt *s* (f) återges som *s*, *r*-rotunda (2) återges som *r* och det skiljs inte mellan *i* med och utan accenttecken (eller överskriven punkt), eller mellan *j* med och utan accenttecken; dessa bokstäver återges här som *i* och *j*. Ibland är det svårt att skilja mellan *u* och *v* i text A, men jag gör likväl ett försök att skilja dem åt. Användningen av versaler är oregelbunden; den är mycket sparsam i A men stor i B, dock utan någon tydlig regel. Här normaliserar texten i B således att höga bokstäver används i namn och när det är tydligt att de står i början på en ny mening efter ett skiljetecken. Alla förkortningar upplöses och kursiveras. Handskriften med

Fig. 9. ÍB 138 4to, fol. 109r (B3). (Foto: Handrit.is.)

A-texten är från ca 1550, men texten är en avskrift av en äldre handskrift (jfr 3.5.1 ovan). Handskriften med B-texten är från mitten av 1700-talet. Detta betyder att förkortningar i vissa fall är upplösta på olika sätt, t.ex. "m" och "þ" som upplöses "madr" och "þat" i den äldre texten men "madur" och "þad" i den yngre. Dessutom tas hänsyn till om icke-förkortade belägg på ord finns; t.ex. återges "h" som "hun" snarare än "hon" i båda texterna eftersom *hun* förekommer i de båda. I A används punkt som ett skiljetecken och i B ett tecken som ibland ser ut som ett kommatecken, ibland som en punkt. Här återges skiljetecknen som punkt. B-texten är skriven i två kolumner på sidan, kol. a = rad 1–32 och kol. b = rad 33–59.

4.1 A-texten, AM 736 III 4to (A1)

2v⁸ Þau eru rök til þessarar figuru |⁹ er uolundar hus er kallat |¹⁰ at konungr uar einn <i>|¹¹ dagnus het. hann atti þann |¹² son er egeas. het. þessi |¹³ egeas var micill jþrotta |¹⁴ madr. hann for j riki solldans |¹⁵ konungs at bidia dottur hans. enn |¹⁶ konungrenn sagdi svo

at hann skyldi |¹⁷ þat til konu uinna <at> koma einn |¹⁸ samt yfer dyr þat er honocenntaurus heiter. ok |¹⁹ einge madr gat unnit med nocrv mannligu edli. ok med þvi at þesse konungs dotter |²⁰ uar yfer vættis uitr um fram alla spekinga j þvi riki. þa leitadi sia konungs |²¹ son at hitta hana leyniliga. ok sagdi hvad fader hennar hafdi fyrer hann |²² lagt. ef hann fengi hennar. ok saker þess at hun rendi astar avgum til hans . sagdi |²³ hun so. Medr þui at mannlig atgiorfui ma eigi med [a]fli uinna þetta |²⁴ dyr. þa skal ec kenna þier at giora eina gilldru j þeim skogi sem dyr ||3r¹ þetta er iduliga uant at ganga ok þo eyda öllum dyrum adur þeim er þat er |² uant ser til fædu at hafua. Sidan tac þu flesk uilligaltar ok rid á |³ [hu]nangi ok egner þui svo dyrit hafi þar þef af ok hlaupi epter. enn |⁴ þu [un]dan ok inn j gilldruna ok hlaup epter ollvm þeim krokum sem j henne |⁵ skulu uera ok hlaup sidan upp a þann mvr sem næst er hinu inzta husi |⁶ ok [vei]t þadan [ave]rka dýrinu. ok þo at ei uerdi bana sar. hlaup ut |⁷ af j skot gilldrunnar þviat svo löng leid uerdur þa dýrinu. at þat ma |⁸ þier ecki grand giora. Sidan reist hun á einum duki gilldru þessa er |⁹ volundar hvs er kallat. Enn hann let giora þar epter med tigl ok stein. ok |¹⁰ giordi alla hlvti sem hun sagdi fyrer. let eyda ollum dyrum j þeim skogi |¹¹ ok egndi fleskinu. enn dyrit uar suangt ok hliop epter bráðinne |¹² i husit. enn egeas kastadi nidur agninu ok komz vpp a murenn ok |¹³ veitte dýrinu til rædi med ollu afli ok hliop |¹⁴ ut af murinum i skotid. en dyrit |¹⁵ greniadi ogurliga ok fannz |¹⁶ siau dógum sidar dautt |¹⁷ i þeirri somv gilldrv.

2v⁸ þessarar] + eptir fylgiande A3 ⁹ er kallat] heiter A3 ¹⁰ konungr uar einn] sä var kongur A3 (i) saknas i A1 och A2] j A3 ¹¹⁻¹² þann son] omv. A3 ¹⁶ konungrenn] hann A3 ¹⁷ <at> saknas i A1 och A2] ad A3 ¹⁸ dyr] dýrid A3 honocenntaurus] honocentamus A3 heiter] hier A3 ¹⁹ einge] eþnginn A3 edli] + oc afle A3 ²⁰ uar] ÷ A3 ²¹ sagdi] + henne A3 hennar sál. A3] hans [sic!] A2 hafdi sál. A3] hefde A2 ²³ atgiorfui] afl A3 ma] kann edur ma A3 med [a]fli] ÷ A3 uinna] sigra A3 ²⁴ þa] ÷ A3 24–3r¹ dyr þetta] þad A3 ¹ iduliga uant] omv. A3 adur] ödrumm A3 þeim er] `sem' A2 ² uant] + ad leggja A3 fædu] matar A3 at hafua] ÷ A3 flesk uilligaltar] ville galltar flesk A3 ³ [hu]nangi, jfr hunang A3] oooangi A2 ok egner þui] ÷ A3 svo] + ad A3 hlaupi] + þar A3 ⁴ ok hlaup] ÷ A3 ollvm] ÷ A3 krokum] här slutar texten i A3 ⁶ veit þadan averka] uppa þad oooka A2

Översättning: Förklaringen till denna bild som kallas labyrint är att det i Syrien fanns en kung som hette Dagnus. Han hade en son som hette Egeas. Denna Egeas var en mycket skicklig man. Han reste till kung Soldans rike

för att fria till hans dotter. Men kungen sa att för att vinna kvinnan måste han ensam döda det djur som kallas Honocentaurus och som ingen man med någon mänsklig förmåga kunde besegra. Och eftersom denna konungadotter var mycket klokare än alla visa män i detta rike, då försökte denne kungason att träffa henne i lönn och berättade för henne vad hennes far hade ålagt honom att göra för att han skulle få henne. Och eftersom hon hade blivit förälskad i honom sade hon så: ”Eftersom mänsklig förmåga inte förmår att vinna över detta djur då ska jag lära dig att göra en fälla i skogen där detta djur ofta uppehåller sig. Røj dock ur vägen alla de djur först som detta djur har för vana att äta. Ta sedan fläsk av vildsvin och smörj in det med honung och gillra en fälla med det så att djuret känner lukten av det och springer efter det men du före och in i fällan, och spring längs alla vindlingar som ska finnas i den och spring sedan upp på den mur som är närmast det innersta rummet och tillfoga därifrån djuret ett sår, även om det inte blir ett banesår. Hoppa ner och in i fällans utskott, för då blir vägen så lång för djuret att det inte kan skada dig.” Sedan tecknade hon på en duk denna fälla som kallas labyrinth, och efter den teckningen lät han bygga med tegel och mursten och gjorde allt så som hon hade beskrivit tidigare, lät döda alla djuren i skogen och gillrade med fläsket. Och djuret var hungrigt och sprang efter bytet in i huset. Och Egeas kastade ner lockbetet och hann upp på muren och anföll djuret med all sin kraft och hoppade ner från muren i utskottet. Och djuret röt förfärligt och hittades dött sju dagar senare i denna fälla.

4.2 B-texten, Lbs. 781 4to (B1)

101v¹⁰ Eýtt æfinttýr ¹¹ af Völundarhüssinnz ¹² byggýng.

¹³ Ein jomfrw giðrði þenna ¹⁴ eptirfilgiandi hrýng. sü er ¹⁵ kongborinn var. enn eýnginn kö¹⁶ngzdöttir ätti hennar lýki *ad vera þann tyma i he*¹⁷iminum. Hun var dottir Söldänz. Hun ¹⁸ var kurteis og lýti lat. J þann sama ¹⁹ týma ried sæ köngur fyrir Syria. er ²⁰ Daganus hiet. Hann ätti son. þann ²¹ er Jasz hiet. Hann var mikill jþrötta madur. ²² hann för a rýki Sóldäns köngz. *ad bid*²³ia döttur hannz. Köngur mællti og sagdi. *ad* ²⁴ hann skýllði þad til hennar vinna. *ad komaz einn* ²⁵ samt yfir þad dýr. er Honocentaurus ²⁶ heitir. og einginn veralldar madur gat unned ²⁷ med neinu möti. Og med þvý *ad þesse* ²⁸ köngs dottir var so vitur. *ad hun yfirgieck alla* ²⁹ spekiþnga j þvi rýki. þa leitadist ³⁰ þessi köngs son vid. *ad hitta hana* ³¹ leýnilega. og seigia henni hvad um være ³² og hvad fadir hennar hefði fyrir hann lagt. so ³³ *ad hann feingi hennar. Og sakir þess. ad* ³⁴ hun rendi ästar augum

til hanns. sag[di] |³⁵ hun. Med þvi mannleg skjýnsemi mä e[y] |³⁶ sigra þetta dýr. skal eg kienna þier |³⁷ ad giöra eýna gylldru. i þeim skögie |³⁸ sem þad er vant. sier til atvinnu ad ha|³⁹fa. tak sýdann villigalltar flesk og |⁴⁰ rýd ä hunängi so dýred hafi þar |⁴¹ þef af. og hlaupi a eptir. enn þu |⁴² skalt fara ä undann inni gylldr|⁴³una. og eptir þeim krökum sem i henni |⁴⁴ eru. Hlaup sýdann a þann mür. |⁴⁵ sem nærst er hinu jnnsta hüsi. og v[e]|⁴⁶it dýrinu äverka. þo ey verdi ba|⁴⁷na sar. Hlauptu þa utj skot |⁴⁸ gylldrunnar. þvÿ so laung leid |⁴⁹ verdur þa ad dýrinu. ad þad mä |⁵⁰ ecki granda þier. Sýdann riste |⁵¹ hun ä düki gylldru þessa. er Völun|⁵²dar hüs heiter. og fieck honum i henndur. |⁵³ enn hann liet giöra þar eptir med kalk og |⁵⁴ griöt. og var dýrid unnid. med þessum hennar |⁵⁵ radum. er hun honum kiennt hafdi. Enn hier |⁵⁶ med ävann hun . þad sem henni |⁵⁷ þöckti ecki minnst vert. sem var |⁵⁸ klapp og kossar. og allt verall|⁵⁹darennar blýdlæti.

101v¹⁰ Överskriften är densamma i B3 ("af" i B1] "um" i B3) men i B2 är följande inledning: Meistare Gaterius giörde þennann eptirfylgiande hrýng fyrst ä bærk under þa meining at hann lýkte hamingiuna j lýking einnrar kvinnu. þeirre hamingiu sem er snúande sýnu hioole og veltande hvers manns aurlaugum eftir þvÿ sem at mä gánga einns manns afe nær hann er af settr sýnu vellde. enn annar er upphafenn etc: |¹³ þenna] þetta B3 |¹⁴ eptirfilgiandi] B2 ÷ hrýng] Völundar hus B3 |¹⁵ enn] oc B2 |¹⁵⁻¹⁶ köngzdöttir] Kongson under solunne B2 |¹⁶ þann] i þann B3 |¹⁶⁻¹⁷ týma i heimum ÷ B2 |¹⁷ Hun₁] þetta B2 | Söldanz] + kongs i Babilon B2 | Hun₂] su B2 |¹⁸ kurteis] hæversk B2 | lýti lat] + oc vel at sier umm allt B2 |¹⁸⁻¹⁹] þann] sama (÷ B3) týma ried] ÷ B2 |¹⁹ sa köngur fyrir Syria] fyrer Syria 'kongur sä' B3; Sa var kongr j Sýria B2 |²⁰ son. þann] omv. B3, B2 |²² hann] + frette til þessarar kongsdottr. oc B2 | a] i B2 | köngz] + þess erindis B2 |²³ hannz] + enn B2 | mællti og sagdi] svarade sua þvi mäle B2 | ad] + B3 |²⁴ hennar vinna] vinna Rádsins B2 |²⁴⁻²⁵ einn samt] ÷ B3 |²⁵ þad dýr] omv. B2 | Honocentaurus] Homuncentaurus B3; Honosentarius B2 |²⁶ veralldar] ÷ B2 |²⁷ neinu möti] nockru mannlegu edle. nie afle B2 | Og] enn B2 |²⁸ so vitur. ad hun yfirgieck] vitr framm yfir B2 |²⁹ leitadist] leitade B3, B2 |³⁰ þessi] sa B2 |³² og hvad] at B2 | hefði] + þetta B2 |³²⁻³³ so ad] svo B2 |³³ Og] + er hann hafde náð hennar fundi og þetta allt fyrir sagt fyrir henne framm sagt oc talt. þa B2 |³⁴ hanns] + er hun leit hanns atgiörfi þa B2 |³⁴⁻³⁵ (þa B3) sag[di] hun] sagde hun svo B2 |³⁵ þvi] + sagde hun at B2 | mannleg skjýnsemi] mannlegur kraftr edur orka B2 |³⁶ sigra sál. B2] deyda B3 | skal] þa vil B2 |³⁸⁻³⁹ vant. sier til atvinnu ad hafa] yduglegast vant umm at ganga. oc skaltu eida ádr öllum þeim dýrum sem þad er vant ser til matar at hafa B2 |³⁹ tak sýdann] sydann tak B3; Sýdann tak þu þer B2 | villigalltar] villu galltar B2 |⁴¹ hlaupi] Renne B2 |⁴² skalt fara ä undann] undann B3; skalt þa hlaupa undann þvi B2 | inni] og inn i B3; oc inn B2 |⁴³ og] ÷ B3; B2 |⁴⁴ eru] skulu vera B3, B2 | Hlaup] og hlaup þu B3, B2 | sýdann] ÷ B3; þa B2 |⁴⁵ nærst] nærstur B3; nærstr B2 | hüsi] husinu B2 |⁴⁵⁻⁴⁶ v[e]it dýrinu äverka] veit þa äverka dýrinu B3; veit þennan á verka dýrinu B2 |⁴⁶ þo] + at B2 |⁴⁷ Hlauptu

(hlaup þu B3) þa] hlaup síðann B2 ⁴⁹ þa ad] ÷ B2 ⁵⁰ ecki (eý B3) granda]
 omv. B2 ⁵¹ dūki *sál.* B3] dwk B2 gylldrú þessa] omv. B2 ⁵¹⁻⁵² er Völundar
 hús heiter *sál.* B2] og heiter Völundar hús B3 ⁵² og fíeck honum i *henndur*] ÷
 B3, B2 ⁵³ eptir] + rammlega gilldrú B2 med] af B2 ⁵⁴ var dýrid unnid]
 ÷ B3; vann síðann *dýred* B2 ⁵⁵ radum (Vitrlegu Raadumm B2)] + var þett[a]
 Hrædelega dýr unnid B3 ⁵⁵ er *hun* honum kiennt hafdi. enn] sem hun hafde
 honum kient. enn B3; sem hun hafde honum her til gefed. oc B2 ⁵⁵⁻⁵⁶ ¶ hier med
 (¶ þad B3) ävann hun] þetta vann hann (*sál.*!) B2 ⁵⁶ þad sem] med sinne kunst
 rýke er B3; ej sjyst med þeim konstrumm sem B2 ⁵⁷ vert] umm verdt B2 sem
sál. B2] þat B3 ⁵⁸ klapp] hennar klapp B3; hanns klapp B2

Översättning: Ett äventyr om byggandet av labyrinten. En jungfru som var av kunglig ätt gjorde denna efterföljande rundel, och ingen kungadotter var hennes like i världen vid den tiden. Hon var dotter till Soldán. Hon var artig och ödmjuk. Vid denna tid regerade den kung i Syrien som hette Dagnus. Han hade en son som hette Jass. Han var en mycket skicklig man. Han reste till kung Soldans rike för att fria til hans dotter. Kungen talade och sade att för att vinna henne måste han ensam döda det djur som kallas Hono-centaurus och som ingen man i världen på något sätt kunde besegra. Och eftersom denna kungadotter var så klok att hon överträffade alla visa män i detta rike så försökte denne kungason träffa henne i lönn och berätta för henne vad som var på gång och vad hennes fader hade ålagt honom att göra för att han skulle få henne. Och eftersom hon hade blivit förälskad i honom sade hon: "Eftersom mänskligt förnuft inte kan besegra detta djur ska jag lära dig att göra en fälla i skogen där det har för vana att hitta sin näring. Ta sedan vildsvinsfläsk och smörj in det med honung så att djuret känner lukten av det och springer efter det, men du ska gå först in i fällan och längs de vindlingar som finns i den. Spring sedan upp på den mur som är närmast det innersta rummet och tillfoga djuret ett sår, om så det inte blir ett banesår. Spring sedan ut i fällans utskott, för då blir avståndet till djuret så långt att det inte kan skada dig." Sedan tecknade hon på en duk denna fälla som kallas labyrint och gav den till honom, och efter den teckningen lät han bygga med kalk och stenar, och djuret besegrades med dessa hennes råd som hon hade givit honom. Och härmed vann hon det hon inte hade något emot, nämligen smek och kyssar och all världens ömhet.

4.3 Tillägg: Texten i Kirialax saga

Hann [dvs. Egias] kom i þan stad, er *Getulia* heitir. Þar hafdi veret su kongs dottir, er lært hafdi forneskiu ok fitonsanda krapt. Svo segizt, at

hun hafði at ser vanit eirn gradung með folkyngi ok blotskap, ok þar með hafi getnadr ordit ok fædz upp þat dyr, er Honocentaurus heitir. Þat var svo olmt af diofiligum krapti, at hvort er til foru fleiri menn edr færri, þa kom eingin aptur. Su var þar aunur kongs dottir i þan tima, er beztr þotti kostur i. Þar til hafði spurt Egias ok bidr þessarar jungfrur, ok sem þetta mal er tiad millum manna, kemr þat á samt millum radz manna, at Eggias, með því at hann var frægr af mörgum framaverkum, at hann skal afrada þat et olma dyr Honocentaurum, ok þetta var stadfest þeira i millum. Með Eggia var eirn smidr undarliga hágg, er Dydalos het, hann framdi sina list ok gerdi eitt hus með undarligum krokum ok skotum þeim sem aptur ok fram lágu um skoten¹⁹; ok sem þat var allgert, toku þeir flesk ok ridu á blodi ok hunangi ok drogu um þan skog, sem Honocentaurus var i, ok sem dyret vard vart við mennenna ok kendi þefin af agninu, hleypr þat geyseliga eptir agnenu, en Eggeas komzt með agnit i husit, ok hleypur um þa kroka, sem i því voru gerdir. En sem dyrit kom i skoten, hliop þat geyseliga ok grimliga grenianda, en Eggias hliop á muren upp, veitandi þadan maurg til-rædi dyrinu, ok af sterkleika ok olmeika dyrsins braut þat muren i staudum, en Eggias lætur skamt hauggva i milli, ok i einu hans hauggi geck af haufutet. Egias hleypr nu i annat skot, þat sem ut la ur husenu, ok komzt heill til sinna manna. En þessa hus-mynd hafa menn hapt sidan pentada til minnis ok frægdar þeim er giordi, ok er sidan kallat Domus Dydali, þat kaullum vær Vaulundar hus. (Efter Kålunds textkritiska utgåva 1917: 11–12.)

Översättning: Egias kom till en plats som heter Getulia. Där hade det funnits en kungadotter som hade lärt sig häxkonst och spådomskonst. Det sägs att hon hade genom trolldom och hedniskhet gjort en tjur till sin vän och detta hade lett till parning och att ett djur vid namn Honocentaurus föddes. Det var så våldsamt med djävulsk kraft att oavsett hur många som begav sig till djuret så kom ingen tillbaka. Det fanns en annan kungadotter där vid den tiden som ansågs vara det bästa giftet. Egias hade hört talas om detta och friar till denna jungfru, och när denna sak diskuteras bland folk beslutar rådmännen att Eggias, som var berömd för sina många viktiga gärningar, ska döda det våldsamma djuret Honocentaurum. Detta bekräftades dem mellan. Med Egeas var en märkligt skicklig hantverkare vid namn Dydalos.

¹⁹ Förmodligen ett fel för "husit" i textens förlaga; jfr att det är skrivet så i en annan handskrift, AM 532 4to, från ca 1700, jfr Kålund 1917: 11, fotnot, och närmare s. xv.

Han utövade sin skicklighet och gjorde ett hus med förunderliga/märkvardiga vindlingar och utskott som gick fram och tillbaka runt utskotten. När det var klart tog de fläsk och smetade in det med blod och honung och släpade runt det i skogen där Honocentaurus var. När djuret lade märke till männen och kände lukten av lockbetet, springer det fort efter det men Egeas lyckades få med lockbetet in i byggnaden och springer runt i vindlingarna som man hade gjort i det. Men när djuret kom till utskotten sprang det raskt och förskräckligt rytande, men Egias sprang upp på muren och gav djuret många hugg därifrån. Djurets styrka och grymhet gjorde att det bröt muren på flera ställen, men nu gick det fort för Egias och i ett av hans hugg föll huvudet av. Egias springer nu till ett nytt utskott, det som ledde ut ur byggnaden, och kom helskinnad ut till sina män. Och sedan dess har denna bild av huset ritats till minne och berömmelse av den som gjorde [huset], och det har sedan dess hetat *Domus Dydali*, vi kallar det *völundarhús*.

5 Avslutande ord

För att fenomenet *labyrint* skulle kunna få namnet *völundarhús* i isländska och användas bl.a. i berättelser om labyrintens uppkomst måste namnet på Völundskvädets huvudgestalt först "appellativiseras" (Trask 2000: 24). Som framgått finns det inte många exempel i medeltida isländska texter på ordet *völundr* i appellativ användning eller sammansättningen med det, *völundarhús*. Åtta exempel på appellativet *völundr* är kända, samtliga förmodligen från 1200- och 1300-talen, varav det äldsta återfinns i en handskrift från strax före 1200. Det finns endast fem exempel på *völundarhús* i medeltida texter, alla från 1300-talet, och dessutom ett i handskriften AM 736 III 4to från omkring 1550, och som därför formellt hör till yngre isländska. Texten i denna handskrift är dock förmodligen en avskrift av en äldre förlaga och därför kan exemplet på *völundarhús* i den inkluderas här. Orden har levt vidare och används i det moderna språket och *völundarhús* står särskilt starkt i språket eftersom det är det enda ord som finns för labyrint i begreppets alla delbetydelser.

De flesta av de gamla exemplen på *völundr* är utan någon egentlig kontextuell förklaring, vilket sannolikt visar att ordet har varit fullt användbart som ett appellativt begrepp på 1200-talet. Fyra av exemplen används i frasen *völundr at hagleik* (eller *völundr fyrir hagleiks sakar*), som uppenbarligen syftar på hantverkaren i Völundskvädet och kanske även på den

forna berättelsen om Daidalos. Det äldsta exemplet på ordet, i ordlistan från slutet av 1100-talet (AM 249 I fol.), har en direkt hänсыftning till den klassiska myten, eftersom *vplundr* där ”översätts” med mästerns namn, *Dedalus*. Andra exempel har inte samma tydliga syftning till myten, men i Þiðreks saga finns en indirekt förklaring när det kommenteras att ”Velent hinn agæti smiðr”, dvs. ’mästernsmeden Velent’, kallas *vplundr* av vöringarna. Snorri Sturlusons användning av ordet, *vplundr rómu*, syftar tydligt på en skicklig ’smed’ eller ledare, krigsherre, och exemplet i Hamðismál kan syfta på en hantverksmästare (vävare). I exemplet i dikten Merlínús spá används *vplundr* sannolikt om skickliga hantverkare.

Att det äldsta exemplet på ordet förekommer i en ordlista och i handskrift som anses vara från slutet av 1100-talet tyder på att det i denna användning måste vara något äldre än det. Eftersom det inte finns många västnordiska handskrifter äldre än från omkring 1200 går det inte att säga mer om ordets ålder som appellativ. Som nämnts ovan (§ 2) kan ordets förekomst i eddadikten Hamðismál knappast användas som ett säkert exempel på att ordet tidigare använts som appellativ.

Exemplen på sammansättningen *vplundarhús* åtföljs alltid av någon förklaring, direkt eller indirekt. I Stjórn, Kirialax saga och A/B-texten finns en direkt förklaring där berättelsen om labyrintens ursprung återges. I dikten Lilja ser vi en indirekt referens till samma berättelse, där en man beskrivs som snubblande och vacklande från vägg till vägg och att han inte kan ta sig ut ur ett *vplundarhús*. Även förekomsten av enbart själva ordet tillsammans med en bild i handskriften AM 732 b 4to visar indirekt på en referens till någon berättelse.

Det är uppenbart att alla texterna om labyrintens ursprung som här har diskuterats, A, B och K, på något sätt är en del av en gemensam tradition. Det är dock inte enkelt att avgöra vilket sambandet är mellan dem.

Textvarianterna A och B är nära besläktade och har ett gemensamt ursprung. Texten i A1 är förmodligen den äldsta, påpekat ovan, och handskriften är definitivt den äldsta av A/B-handskrifterna. Sambandet mellan A och B är dock inte vad som skulle kunna kallas för ett direkt avskriftsförhållande. Trots A- och B-texternas påtagliga likhet finns det skillnader mellan dem som tydligt visar en medveten nyskapelse och omstrukturering av texten – gjord av den person som först tog sig för att skapa en egen version, mest troligt text B på grundlag av text A.²⁰

²⁰ Ett omvänt scenario är knappast tänkbart, dvs. att det är B som ligger till grund för A.

Texten i A/B respektive K är mycket olik, speciellt vad gäller strukturen men även ämnesinnehåll. I A/B är en stor del av texten ett samtal mellan Egias och kungadottern, som ger honom råd, medan texten i K är en berättelse i 3:e person om det som Egias och mästersmeden Daidalos gjorde. Om man har läst den ena versionen, A/B eller K, känner man igen delar av innehållet i den andra redan från början. Det är dock inte förrän i mitten av A/B, ungefär vid *Síðan tak þú flešk villigaltar ok rið á hunangi* (A) / *Tak síðan villigaltarflešk og rið á hunangi* (B) respektive *tóku þeir flešk ok riðu á blóði ok hunangi* (K), som texten i A/B och K börjar bli lik – dock huvudsakligen i fråga om vissa ord. Som tidigare påpekats finns det gemensamma ord i båda versionerna, som är ett tydligt tecken på ett samband texterna emellan, dvs. orden *flešk* (*flešk villigaltar*, *villigaltarflešk*), *hunang*, *þefr*, *krókar*, *skot*, *agn* och *múrr*. Alla förutom *agn* 'lockbete' förekommer i båda versionerna (*agn* inte i B). Även om orden inte är ovanliga i sig är de för särpräglade för att det ska kunna vara en tillfällighet att de alla förekommer både i A/B och i K, i en kort text som beskriver samma fenomen, om än på olika sätt.

Kirialax sagas utgivare Kristian Kålund (1917: XX; 1917–1918: 85) menar att källan till texten i K ”i noget ændret form” motsvarar texten i A1 och det samma säger Cook (1982: 305–306), med hänvisning till Kålund. Kålunds argument för att det är K som har lånat ämne från A1 (eller en text motsvarande den) bygger främst på det att Kirialax saga är en inhemsk (eller i alla fall norrön) saga som i hög grad baseras på andra sagor och texter, vilket Kålund noggrant redogör för (1917: XVII–XXI).²¹ Det kan dock påpekas att det bara är i K som ursprunget till Homocentaurus förklaras (jfr avsn. 3.4 ovan, samt hänvisning i fotnot 6), och det är bara i K som Daidalos nämns och att det var han som byggde labyrinten. Om alla texterna har utvecklats från en ursprungstext – vilket naturligtvis inte alls är säkert – borde K i detta vara mer ursprunglig än text A/B.

I A/B är kopplingen till den ursprungliga berättelsen om Homocentaurus oklar och ännu mindre och otydligare är kopplingen till den roll som Daidalos har i den. Klart är dock att någon som har ägnat sig åt B-varianten har känt till berättelsen om Daidalos, för annars hade det knappast i samband med texten funnits en bild på en man med en yxa mitt i en labyrint, som i Lbs. 624 4to (B2) från sent 1700-tal.²²

²¹ Kålund menar att sagans författare möjligtvis var norsk, kanske Jón Halldórsson som var biskop i Skálholt 1322–1339 (1917: XXII f.).

²² Som en av granskarna av artikeln mycket riktigt påpekar hade en viss germansk kontextualisering varit önskvärd för att göra den mer användbar för forskare inom närliggande filologier. Granskaren påpekar att det inte minst är ett slående faktum att av hela det forn-

Bibliografi

- Andersson, Theodore M., 1986: "An interpretation of Þiðreks saga." I: John Lindow, Lars Lönnroth & Gerd Wolfgang Weber (red.), *Structure and Meaning in Old Norse Literature*. New Approaches to Textual Analysis and Literary Criticism. Odense: Odense University Press. S. 347–377.
- Ármann Jakobsson, 1999: "Le Roi Chevalier: The Royal Ideology and Genre of Hrólfs saga kraka." I: *Scandinavian Studies* 71(2): 139–166.
- Astás, Reidar, 2009 → Stjórn 2009.
- Bertelsen, Henrik (utg.), 1905–1911: *Þiðriks saga af Bern I–II*. (Samfund til Udgivelse af Gammel Nordisk Litteratur 34.) København.
- Chase, Martin (utg.), 2007: "Lilja." I: Margaret Clunies Ross (red.), *Skaldic Poetry of the Scandinavian Middle Ages VII. Poetry on Christian Subjects I–II*. Turnhout: Brepols. S. 554–677.
- Cook, Robert, 1982: "Kiralax saga: A Bookish Romance." I: Régis Boyer (red.), *Les Sagas de Chevaliers (Riddarasögur)*. Actes de la Ve Conférence Internationale sur les Sagas (Toulon, 1982). Paris: Presses de l'Université Paris-Sorbonne.
- Diefenbach, Laurentius, 1857: *Glossarium latino-germanicum. Mediae et infimae aetatis*. E codicibus manuscriptis et libris impressis. Frankfurt am Main: Josephi Baer Bibliopolae.
- Eddukvæði I & II* = Jónas Kristjánsson & Vésteinn Ólason (utg.), 2014: *Eddukvæði I: Goðakvæði, II: Hetjukvæði*. (Íslenzk fornrit. Eddukvæði.) Reykjavík: Hið íslenzka fornritafélag, 2014.
- Finnur Jónsson (utg.), 1915: *Den norsk-islandske skjaldedigtning*. B. Rettet tekst. II. bind. København: Kommissionen for det Arnemagnæanske Legat, Gyldendalske Boghandel – Nordisk Forlag.
- Fornrit / Saga Corpus*. Stofnun Árna Magnússonar í íslenskum fræðum. Länk: <https://malheildir.arnastofnun.is/?mode=fornrit#?lang=en>
- Garve, Christian, 1779: "Versuch über die Prüfung der Fähigkeiten." I: Garve, Christian, *Sammlung einiger Abhandlungen*. Leipzig. S. 4–115. Länk: https://www.deutschestextarchiv.de/garve_sammlung_1779
- Guðmundur Þorláksson (utg.), 1884: "Íslandsk-latinske gloser i et kalendarium i AM. 249, folio." I: *Smástykker* 3:78–99. (Samfund til Udgivelse av Gammel Nordisk Litteratur 13.) København.
- Handrit.is*. Landsbókasafn Íslands – Háskólabókasafn. Länk: <https://handrit.is/is/>

engelska heroiska onomastikon är det bara *Weland* (jfr avsn. 2, *Veleni*) som överlever in i sen fornengelsk och medelengelsk tid. Hjälten *Völundr* åtnjuter alltså en särställning också i besläktade traditioner, och en kulturell interaktion med det engelskspråkiga området är trolig. Granskaren hänvisar i detta avseende till Neidorf 2017: 100–101 (se bibliografien). Jfr även *Lexikon des Mittelalters* 9, s. 80–81 ("Wieland"). – Eftersom detta ligger utanför mitt kunskaps- och forskningsområde anser jag dock att det inte är realistiskt att försöka ta hänsyn till detta på något heltäckande sätt i texten och jag hoppas att granskarens anmärkning kan vara till nytta för den som eventuellt vill se på saken i mer detalj.

- Hasle, Annette (utg.), 1967 : *Hrafns saga Sveinbjarnarsonar. B-redaktionen.* (Editiones Arnarnagænaæ B 25.) København: Munksgaard.
- Haukur Þorgeirsson, 2012: "Late Placement of the Finite Verb in Old Norse Fornyrðislag Meter." I: *Journal of Germanic Linguistics* 24: 233–269.
- Hyltén-Cavallius, Gunnar Olof (utg.), 1850–1854: *Sagan om Didrik af Bern.* (Samlingar utgifna af Svenska Fornskrift-sällskapet 5.) Stockholm, 1850–1854.
- Icelandic Parsed Historical Corpus.* Länk: [https://linguist.is/icelandic_treebank/Icelandic_Parsed_Historical_Corpus_\(IcePaHC\)](https://linguist.is/icelandic_treebank/Icelandic_Parsed_Historical_Corpus_(IcePaHC))
- Jón Helgason, 1967: *Kviður af Gotum og Húnum.* Með skýringum eftir Jón Helgason. Reykjavík: Heimskringla.
- Kalinke, Marianne E. & P. M. Mitchell, 1985: *Bibliography of Old Norse–Icelandic Romances.* (Islandica 44.) Ithaca: Cornell University Press.
- Kirialax saga* → Kålund 1917.
- Kleivane, Elise, 2018: "There is More to *Stjórn* than Biblical Translation." I: Karl G. Johansson & Elise Kleivane (red.), *Speculum septentrionale. Konungs skuggsjá and the European Encyclopedia of the Middle Ages.* (Bibliotheca Nordica 10.) Oslo: Novus forlag. S. 115–147.
- Klemming, G. E., 1868–1881 (utg.): Småstycken på forn svenska. Stockholm: Kongl. boktryckeriet.
- Konráð Gíslason (utg.), 1846: *Um frum-parta íslenzkrar tungu í fornöld.* Kaupmannahöfn.
- Kristín Arna Hauksdóttir, 2018: Fátt er fornara. Bragfræðileg og málfræðileg athugun á aldri Hamðismála. [Masteruppsats í ísländsk språkvetenskap.] Háskóli Íslands.
- Kålund, Kr. (utg.), 1884–1891: "Fra AM 736 III, 4to." I: *Småstykker 1–16.* (Samfund til Udgivelse av Gammel Nordisk Litteratur 13.) København. S. 195–201.
- Kålund, Kr., 1894: *Katalog over den Arnarnagæanske håndskriftsamling.* Andet bind. København: Kommissionen for det Arnarnagæanske Legat.
- Kålund, Kr. (utg.), 1917: *Kirialax saga.* (Samfund til Udgivelse av Gammel Nordisk Litteratur 43.) København.
- Kålund, Kr. (utg.), 1917–1918: *Alfræði íslenzk. Ísländsk encyclopædisk litteratur. III. Landalýsingar m.fl.* (Samfund til Udgivelse av Gammel Nordisk Litteratur 45.) København.
- Lexikon des Mittelalters* 9. München: LexMA Verlag, 1998.
- Lexicon poeticum antiquæ linguæ septentrionalis. Ordbog over det norsk-ísländsk skjaldesprog.* Oprindeligt forfattet af Sveinbjörn Egilsson. [...] 2. udgave ved Finnur Jónsson. København: S. L. Møllers Bogtrykkeri, 1931.
- Loth, Agnete (utg.), 1960: *Membrana regia deperdita.* (Editiones Arnarnagænaæ A 5.) København: Munksgaard.
- Lönnroth, Lars, 2016 (övers.): *Den poetiska Eddan.* Gudadikter och hjältedikter efter Codex Regius och andra handskrifter. Översättning med inledning och kommentar av Lars Lönnroth. Stockholm: Atlantis.
- Nedoma, Robert, 2005: "Wieland der Schmied." I: Ulrich Müller & Werner Wunderlich (red.), *Künstler, Dichter, Gelehrte.* (Mittelalter Mythen, Band 4.) Konstanz: UVK Verlagsgesellschaft mbH. S. 177–198.

- Neidorf, Leonard, 2017: *The Transmission of Beowulf. Language, Culture, and Scribal Behavior*. (Myth and Poetics 2.) Ithaca & London: Cornell University Press.
- OH = *Ritmalssafn Orðabókar Háskólans*. Stofnun Árna Magnússonar í íslenskum fræðum, Reykjavík. Länk: <http://ritmalssafn.arnastofnun.is/>
- ONP = *Ordbog over det norrøne prosasprog. A dictionary of Old Norse prose*. Institut for Nordiske Studier og Sprogvidenskab, Københavns Universitet. Länk: <https://onp.ku.dk/onp/onp.php>
- Pliny's Natural History*. Translated by H. Rackham (vols. 1–5, 9) and W. H. S. Jones (vols. 6–8) and D. E. Eichholz (vol. 10). From the 10 volume edition published by Harvard University Press, Massachusetts and William Heinemann. London, 1949–1954. Länk: <https://web.archive.org/web/20161229101439/http://www.masseiana.org/pliny.htm>
- Poole, Russel, 2017: "Breta saga." I: Margaret Clunies Ross (red.), *Poetry in fornaldarsögur*. Part 1. (Skaldic Poetry of the Scandinavian Middle Ages 8.) Turnhout: Brepols. S. 38–189.
- SAOB = *Svenska Akademiens ordbok*. Länk: <https://www.saob.se/>
- von See, Klaus, Beatrice la Farge, Simone Horst & Katja Schulz, 2012: *Kommentar zu den Liedern der Edda. Bd. 7: Heldenlieder: Atlakviða in grænlenska, Atlamál in grænlensko, Frá Guðrúno, Guðrúnarhvøt, Hamðismál*. Heidelberg: Universitätsverlag Winter.
- Seebold, Elmer, 2008: *Chronologisches Wörterbuch des deutschen Wortschatzes. Zweiter Band. Der Wortschatz des 9. Jahrhunderts*. Berlin, New York: Walter de Gruyter.
- Simek, Rudolf, 1993: "Völundarhús – Domus Daedali. Labyrinths in Old Norse Manuscripts." I: *Nowele* 21/22: 323–368. (North-Western European Language Evolution. NOWELE. Twenty-eight Papers Presented to Hans Bekker-Nielsen on the Occasion of his Sixtieth Birthday 28 April 1993.) Odense: Odense University Press.
- Skrár Landsbókasafns*. Reykjavík: Landsbókasafn Íslands, 1918–1937, 1947–1996. Länk: <https://landsbokasafn.is/index.php?page=handritaskrar>
- Slay, Desmond (utg.), 1960: *Hrólfs saga kraka*. (Editiones Arnarnagæna B 1.) Copenhagen: Munksgaard.
- Stefán Karlsson, 1970: "Ritun Reykjarfjarðarbókar. Excursus: Bókagerð bænda." I: *Opuscula* 4: 120–140.
- Stjorn 1862 = Unger, C. R. (utg.), 1862: *Stjorn. Gammelnorsk Bibelhistorie fra Verdens Skabelse til det babyloniske Fangenskab*. Christiania: Feilberg & Landmarks Forlag.
- Stjórn 2009 = Astås, Reidar (utg.), 2009: *Stjórn*. (Norrøne tekster 8.) Oslo: Riksarkivet, 2009.
- Trask, R. L., 2000: *The Dictionary of Historical and Comparative Linguistics*. Chicago/London: Fitzroy Dearborn Publishers.
- Úlfar Bragason, 1988: "The Structure and Meaning of Hrafn's saga Sveinbjarnarsonar." I: *Scandinavian Studies* 60: 267–292.
- Vésteinn Ólason & Guðvarður Már Gunnlaugsson (utg.), 2001: *Konungsbók Eddu-*

- kvæða. Codex Regius.* (Íslensk miðaldahandrit – Manuscripta Islandica Medii Aevi 3.) Reykjavík: Lögberg & Edda – miðlun og útgáfa.
- Þorleifur Hauksson, Sverrir Jakobsson & Tor Ulset (utg.), 2013: *Hákonar saga Hákonarsonar I–II.* (Íslensk fornrit 31 & 32.) Reykjavík: Hið íslenska fornritafélag.
- Þórgunnur Snædal, 2011: „Nokkrar vísur úr rúnahandritum.“ I: *Són* 9: 67–72.
- Þórunn Sigurðardóttir (utg.), 2004: *Johann Gerhard. Fimmtú heilagar hugvekjur. Meditationes sacrae.* Reykjavík: Bókmenntafræðistofnun Háskóla Íslands & Guðfræðistofnun Háskóla Íslands.
- Örn Hrafnkelsson (utg.), 2004: *Jakob Sigurðsson. Handarlínulist og höfuðbeinafræði.* Hafnarfjörður: Söguspekingastifti.

Summary

This article discusses the words *völundarbús* ‘labyrinth’ and *völundr* ‘artificer’ (appellative) in Old Icelandic texts, as well as the texts that contain these words and describe the origin of the labyrinth as a phenomenon. The word *völundr* as appellative does not appear to be younger than from the late 12th century, while examples of the composition *völundarbús* are younger, from the 14th century and later. The texts that describe the origin of the labyrinth are short, from about 325 words up to about 480 words, and they exist in two versions called here A / B and K. The K-version, which is a chapter in the Icelandic *riddarasaga* Kirialax saga, as well as the text of the oldest of the A-manuscripts, have both been published before, but the B-text has been unpublished and has not been discussed so far. It is clear that the A and B-texts have a common origin and it is probably the B-variant that has been compiled on the basis of A. The K-text, however, is a separate version. These two versions have certain things in common, e.g. some words that appear in all the texts in their description of the origin of the labyrinth. That undoubtedly shows a common tradition among the versions, probably that one of them has been used as a source or description model for the other. However, the versions are so different in terms of wording, narrative style and structure, and in part also content, that it is impossible to say with certainty which of them may possibly have been a model for the other. The vellum manuscript containing the K-text is the oldest, from the 15th century, but the text in the oldest manuscript of the A-variant, which dates from around 1550, is apparently a copy of an older manuscript and the source may well be as old as the oldest K-manuscript. In fact, there is nothing that says that the A-text can not be as old as the K-text, and that is actually the opinion of the scholars who have touched on this issue.

The main purpose of this article is to edit and publish the B-text in such a way that it can be compared to the A-variant and the two then to the K-version. To achieve this goal, a representative of each text A and B is printed with variants from

other manuscripts and accompanying translations, and the K-text is also printed, taken from an earlier edition.

Keywords: *Vølundr, vølundarbús, labyrinth, Daidalos, Old Icelandic*

Veturlíði Óskarsson

Uppsala universitet

Institutionen för nordiska språk

ORCID iD 0000-0003-0434-0611